

Retyerutyám, Tábori

Hajdan egy nem kifejezetten jóindulatú színikritikában azzal indokolták a *Mein Kampf* Radnóti színházbeli bemutatását, hogy csak azért kerülhetett színre ez a végtelenül silány mű, mert az író a színidirektor valamilyen retyerutyája. Nem válaszoltam, hiszen „céltábla nem lő vissza”, pedig az (ál)tájékozatlan bírálóknak felsorolhattam volna, hány európai városban mutatták be Tábori *Mein Kampf*-ját (Stockholmban éppen Ingmar Bergman rendezte), azon a nyáron Finnországban egyenesen *Mein Kampf*-fesztivált tartottak... A kortárs európai színház élen járó alakja, George Tabori, azaz Tábori György egyébként valóban *retyerutyám*: anyám másodfokú unokatestvére, nekem valamiféle nagybácsi. Gyerekkoromban anyám mondta is mindig, hogy él Londonban Pali bácsi, Paul Tábori, aki komoly író, és a PEN Club elnöke, viszont működik Amerikában egy bizonyos Gyuri bácsi, George Tabori, aki bohém színházi ember, darabokat ír, rendez, és a felesége színésznő. Afféle családi *enfant terrible*. Később hallottam, hogy Németországba költözött, avantgárd rendező lett, és kemény, lázadó színházat csinál, imádják a fiatalok...

Közben én is színházigazgató lettem itt a Nagymező utcában, konszolidált és polgári. Radnóti Zsuzsa telefonált egy délután, hogy Pesten van a nagybátyám, és kíváncsi rám. Egy kávéházban találkoztunk: nagy bajszos, borostás, mély hangú bácsi pulikutyával és egy nagyon lila hajú titkárnővel. Különös volt, de nagyon barátságos és végtelenül kedves. Premier volt a Radnótiban (*A hetvenkedő katona*), megnézte, élvezte, elmentünk vacsorázni. Bájos volt és kíváncsi, tudott a filmjeimről, szeretettel érdeklődött a magyar színházi helyzetről, egyáltalán nem volt avantgárd, sem szigorú. Ettől kezdve gyakran találkoztunk Budapesten és Bécsben,

ahol ő a porzellangassei KREIS Színházat vezette. Vendéjátásokat a Radnótiban: *Schuldig geboren* (*Bűnösnek született*), különös dokumentumjáték hajdani náciuk gyerekeiről. Az előadás egyszerű volt, de lényegre törő. Felkavaró és felelősségre vonó. Utána beszélgetést kezdeményezett a közönséggel, ami akkoriban Pesten szokatlannak számított, de működött, hiszen a rendszerváltás előhozta a közönségből a szabad véleménynyilvánítás örömét.

Egyre sűrűbb találkozások után egy este Budapesten, miután megnéztük a berlini Gorkij Színház *Mein Kampf*-vendéjátékát, **Eörsi Pista** lakásán megegyeztünk, hogy a Radnóti bemutatja a *Jubileumot*, természetesen **Eörsi** fordításában és Tábori rendezésében. Az előkészületek során megkértem néhány kollégámat (Hau-mannt, Bodnár Erikát, Kerekes Évát, Kézdy Gyurit, László Zsoltot), hogy mutakozzanak be Táborinak – afféle *castingot* csináltunk. Hihetetlenül kedves volt, pillanatok alatt feloldotta zavarunkat, bocsánatot kért a kellemetlen szituációért, de végig nagyon figyelte, kíváncsian vizsgálta jövőendő szereplőit. Általában sokat mesélt, igen szórakoztatóan. Végül a rendezést nem tudta egyedül vállalni, egy régi munkatársa (exveje, tehát szintén *retyerutyá!*) dolgozott velünk, a felejthetetlen Martin Fried. Gyuri bácsi megjelent alkalmanként a próbákban, hozzászólt, tanácsokat adott, sztorizott. A főpróbán kíváncsian figyelte a közönség reakcióit, és mikor a premieren hallotta, hogy mennyit nevetnek, megjegyezte: „Ennyit az összes németországi előadáson nem nevettek, mint ma este nálatok!” Csak annyit válaszoltam: „Hazajöttél, Gyuri bácsi.”

Úgy gondolom, hogy ez a humor, a vicceselésnek ez a módja, ez a csupa szeretetből álló ironia, amely nem nélkülöz némi rosszmájúságot – szóval ez nagyon magyar, nagyon budapesti. Karinty,

A Jubileum próbáján
a Radnóti Színházban
(Bálint Andrással és Eörsi Istvánnal)

Molnár, Nagy Lajos, Szép Ernő, Márai, Örkény, Tábori történetei a pesti kávéházakban születettek, és áradtak szét a nagyvilágba. Vannak viccek, melyeket nem lehet lefordítani: „die verlorene Tomate” (az elveszett paradicsom), írja valahol Tábori – ezt csak magyar értheti, csak nekünk vicc, hiszen a *Paradise* és *Tomate* magyarul ugyanaz a *paradicsom* szó. Egyébként milyen vicc az, amit meg kell magyarítani? Kérdésemre: „Hogy vagy, Gyuri bácsi?”, így szokott válaszolni: „Voltam már rosszabbul is, de nem sokszor.” Gyakran magyarázta, hogy a vicc a legtökéletesebb irodalmi forma: rövid, logikus, és a poénja mindig meglepetés. Amikor a *Jubileum* egyik legszebb jelenetében a főhős Auschwitzban meggyilkolt apjának szelleme megjelenik, és kenyeret tör a fiatal nácinak, az megkóstolja, „furcsa íze van”, mondja, a csikos ruhás így válaszol: „tudod, mi furcsa emberek vagyunk”, itt már nem nevetett, hanem sírt a nézőtér. És Gyuri bácsi azt

1998, Szentendre (Bálint Dániellel, Bálint Andrással és Gobó kutyával)

Koncz Zsuzsa felvétele

suttogta nekem hátul a nézőtéren: „Látod, minden igazi vicc egy katasztrófa.” Így lett fontos színházi esemény a *Jubileum* bemutatója a Radnóti Színházban 1993-ban, Hitler hatalomra kerülésének hatvanadik évfordulóján.

1994 nyarán filmszerepet vállalt Magyarországon. Feleségem, Deák Krisztina (újabb *retyerutya!*) filmjében, a *Köd* címűben eljátszotta a titokzatos nagybácsi szerepét, aki messziről jön, és igazságot próbál osztani Tóth Ildikónak és Kovács Adélnak. Néha meglátogattam a stábot, sokat beszélgettünk. Meseült például Arthur Millerről, Chaplinről és Marlon Brandóról. Szóba került Brecht és Thomas Mann, Lee Strasberg és Elia Kazan. Még azt a titkot is megosztotta velem, hogyan nem sikerült elcsábítania Greta Garbót! Kedvenc elmélete, miszerint nincs olyan, hogy a németek, a franciák, a magyarok, a zsidók. Nincsenek a nők, a fiatalok, a feketék, a fehérek. Az általánosítás kényelmes, felületesebb, és lustaságot takar. Viszont a másik ember megismerése bonyolult, a kíváncsiság fárasztó. „Gondolkodni, az olyan szexi” – szokta mondani. Sokat beszélünk arról is, miért jobb a kis színház, mint a nagy, miért húzódik az igazi színházművészet manapság katedrálisokból katakombákba. Tábori színháza a kamaraszínházakban, stúdiókban működött és működik: Bochum, Hamburg, Bécs, és az utóbbi években Berlin. „Ha emberekről akarsz beszélni, igazi érzelmekről és indulatokról, nem mutathatsz három centiméteres emberkéket az óriási színpadon” – emlékszem a mondatra és a kíséző gesztusra a hüvelyk- és mutatóujj között. Kicsi színház, ahol az ember fontosabb, mint a scenikai hatásvadászat, egy apró társulat közös gondolkodás mentén, ahol a munka örömet okoz. Igen, hogy milyen fontos, hogy élvezzük, amit a színházban csinálunk! Ilyenekről beszélgettünk egy Tolna megyei kastély kertjében a forgatás szüneteiben tíz évvel ezelőtt.

1997-ben a Radnóti bemutatta a *Mein Kampf*-ot, Tábori megjelent Budapesten, de már ritkábban. Nem hiszem, hogy olvasta volna azt a bizonyos kellemetlenkedő kritikát, de amúgy sincs nagy véleménye a kritikáról mint olyanról. „Aki tudja, csinálja, aki nem tudja, az magyarázza. Nekik is meg kell élniük valamiből!” – szokta mondani hamiskás mosollyal. Pár éve Berlinbe költöztek, azóta nem láttam, csak néha beszélünk telefonon. Hiányzik. Ősszel feltétlenül meglátogatjuk Berlinben. „Most már te vagy az egyetlen rokonom Pesten, vagy én utazom haza, vagy te gyere ki Berlinbe. Tudod, hogy már nem vagyok egész fiatal” – mondta legutóbb. Bár többször beszélt arról is, hogy az élet igazából hatvan fölött kezdődik, akkor kezdenek fontos dolgok történni az emberrel...

Most kilencven volt. Isten éltesse!